

УДК 327(497.1:47)"1968/1972"
327(47)"1968/1972"

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2020.1.nov.175-195>

Оригинални научни рад

Примљен: 11. 6. 2019.

Прихваћен: 3. 9. 2019.

Борис Сергејевич НОВОСЕЉЦЕВ

Институт за словенске студије

Руске академије наука, Москва

bnovoseltsev@yandex.ru

Совјетско-југословенски односи крајем 60-их и почетком 70-их година 20. века

АПСТРАКТ: У чланку се на основу објављених и необјављених архивских докумената из Србије и Русије (из Руског државног архива савремене историје) посматра развој совјетско-југословенских односа од 1968. до посете Јосипа Броза Тита Москви у лето 1972. године. Рад покушава да представи динамику развоја односа две земље и њихово погоршање после интервенције у Чехословачкој (августа 1968).

Кључне речи: спољна политика, дипломатија, Хладни рат, СССР, Јосип Броз Тито, совјетско-југословенски односи, Л. И. Брежњев

Након избијања сукоба 1948. године формирао се стабилан образац по коме су се развијали совјетско-југословенски односи. У основи обнављаних циклуса, сличних кретању клатна, лежала је разлика у циљевима које су руководиоци две партије и државе поставили пред себе. У Москви су се водили задатком „збијања редова“ и јачања јединства међународног радничког покрета, подразумевајући под тим враћање Југославије у совјетски лагер и њено потчињавање совјетској линији у спољној и унутрашњој политици. У Београду су се залагали за немешање у унутрашње послове и поштовање суверенитета Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ), бранећи тезу о постојању посебног југословенског пута у социјализам који се заснивао на радничком самоуправљању и политици несврставања. При томе су блискост позиција на међународној арени,

заједничка комунистичка идеологија и обострани интерес за сарадњу спречавали коначно раздвајање две стране.

Због тога су актери, декорације и теме преговора, као што су ситуација у свету или одређени међусобни захтеви, могли да се мењају, али представа је увек била иста: разматрана питања и отворене теме су остајале непромењене. Сваки пут је то била прича о свађи и измирењу, сукобу и нормализацији и сваких десет година заинтересовани гледаоци с обе стране Атлантика могли су да очекују њену нову поставку.

Интервенција земаља Варшавског уговора у Чехословачкој 1968. године била је узрок трећег у низу совјетско-југословенских сукоба. У Југославији су ту интервенцију видели као грубо и неоправдано мешање у унутрашње послове независне државе. У СССР-у су заузели став да се Југославија „солидарише са антисоцијалистичким снагама“ и да је тамо покренута „антисовјетска кампања“.¹ Две стране су размениле оштре поруке² а у политичким и међупартијским односима наступила је стагнација.

Југословени су интервенцију доживели као претњу свом националном суверенитету. Војни маневри снага Варшавског пакта (ОВД), који су током 1968. и 1969. више пута изведени у близини југословенске границе, на пример у Бугарској,³ и присуство совјетске флоте у Средоземном мору,⁴ убедили су југословенске руководиоце у то да претња од земаља социјалистичког лагера готово да није мања од оне која долази са Запада. Сличне страхове оличавала је такозвана „доктрина ограниченог суверенитета“ или „доктрина Брежњева“ – што су термини кориштени на Западу (и у југословенским медијима) за опис совјетске спољне политике у 70-им и 80-им годинама.

Већ у пролеће 1969. године две стране су предузеле мере за превазилажење настале ситуације. За југословенску страну то је, пре свега, било питање националне безбедности. Поред тога, она је

1 Архив Југославије (АЈ), Кабинет председника Републике, ф. 837. I-3-a/101-108, Пријем амбасадора А. И. Бенедиктова 30. 8. 1968; Забелешка о пријему совјетског амбасадора код Председника Тита.

2 Исто, Одговор Владе СФРЈ и ЦК СКЈ на изјаву ЦК КПСС и владе КПСС од 30. 8. 1968.

3 *Встречи и переговоры на высшем уровне руководителей СССР и Югославии в 1946–1980 гг.*, (Москва: Международный фонд „Демократия“), 2017, II/342.

4 Артем Акопович Улуњан, „Послепражский 1969-й“: советские дипломатия и разведка в поисках союзников и противников на Балканах и в Европейском Средиземноморье, (Москва: Ленанд, 2016), 117–118.

била узнемирена због могућег раскидања раније закључених трговинских и кредитних споразума и прекида војне сарадње,⁵ због супротстављања иницијативи за организацију следеће конференције несврстаних земаља⁶ и полемике која је поново избила с Бугарском око македонског питања.

Спољну политику СССР-а такође су у великој мери одређивале последице Прашког пролећа и интервенције у Чехословачкој – догађаја који су нанели удар ауторитету Совјетског Савеза и привлачној снази социјалистичке идеологије у свету. За Москву је тада најважнији циљ био да ојача своје положаје у средњој и југоисточној Европи и целом комунистичком покрету. Истовремено јој је била неопходна стабилизација односа са Западом. Основу нове политике попуштања међународне затегнутости, проглашене на XXIV конгресу КПСС-а у такозваном Програму мира⁷ (април 1971. године), чинили су напори усмерени на побољшање ситуације у Европи и решавање немачког питања. Совјетско руководство такође је било узнемирено због претње прерастања сукоба с Кином у отворени рат, због могућег ширења кинеског утицаја на Балкану и стварања неформалног савеза НР Кине, Албаније, Румуније и Југославије. Изглед за стварање такве коалиције нису били велики,⁸ али приметно је било отопљавање односа између Београда и Пекинга после више од десет година полемике, међусобних осуда, чак и увреда.⁹ Две стране су у марту 1969. потписале трговински уговор. На IX конгресу Савеза комуниста Југославије (СКЈ) изостала је уобичајена критика кинеских догматичара, а Југославија је, осим тога, заузела неутралан став

5 По подацима из совјетских извора, било је предвиђено смањење обостране трговинске размене са 506 милиона долара у 1968. на приближно 470 милиона долара у 1969. години. Российский государственный архив новейшей истории (даље – РГАНИ), Ф. 5, Оп. 61, Д. 340, Л. 11, О перспективах развития советско-югославских отношений в ближайшие два-три года (политическое письмо) 30. 5. 1969; Драган Богетић, „Југославија између Истока и Запада“, *Југославија у Хладном рату: прилози истраживањима*, зборник радова, уредник Александар Животић, (Београд: ИНИС, 2010), 13–36.

6 Одржана је 8–10. септембра 1970. године у Лусаки (Замбија).

7 „Програм мира“ је условни назив за предлоге везане за питања совјетске спољне политике и међународне сарадње, изнесене у Закључном извештају ЦК КПСС-а и резолуцији која је на основу тог извештаја усвојена. О томе у: *XXIV съезд Коммунистической партии Советского Союза 30 марта–9 апреля 1971 г. Стенографический отчет*, (Москва, 1971), I/28–55, II/219–242.

8 Улуњан, „Послепражский 1969-й“, 116, 135.

9 Борис Сергејевич Новосељцев, *Внешняя политика Югославии (1961–1968 годы)*, (Москва: Институт славяноведения РАН, 2015), 34–35, 132–134.

по питању совјетско-кинеског сукоба на острву Дамански.¹⁰ Југословени су, после више од 12 година од прекида дипломатских односа, 16. априла 1970. упутили у Пекинг свог амбасадора¹¹ а у јуну 1971. у посету Кини отпутовао је државни секретар за иностране послове СФРЈ Мирко Тепавац.

На тај начин је развој сарадње с Београдом, и све веће увлачење Југославије у орбиту спољнополитичких активности СССР-а, постао један од важних предуслова за остварење стратешких задатака које је совјетско руководство себи поставило.

Да би „испитале терен“ за нормализацију односа, две стране су прибегле традиционалним методама – преписци и дипломатским преговорима.¹² Постигнути резултати су, такође по традицији, били учвршћени током посете високог партијско-државног функционера: од 2. до 6. септембра 1969. у Југославији је боравио министар спољних послова СССР-а Андреј Громико.

У својој резиденцији на Брионима Тито је 4. септембра примио Громика. Две стране су се сагласиле да није потребно освртати се на постојеће разлике, већ да је неопходно развијати политичке односе и равноправну сарадњу. У свом излагању, Громико је два пута истакао да СССР уважава принцип равноправности социјалистичких држава и њихове националне интересе. Тито је, иступивши неочекивано оштро, позвао на прекид критике економског и политичког система своје земље: „Немојте да нападате наш систем. То је наша ствар“. Такође је истакао: „Неопходно је да коначно прекинете с праксом да с времена на време мењате политику према Југославији“. Излагање југословенског лидера и његов став били су одлучнији него раније. Он је поново рекао да је увођење војске у Чехословачку нанело велику штету делу социјализма и замерио је совјетском руководству што га није унапред обавестило о припреманој операцији: „Ја сам стари комуниста и могли бисте с више поштовања да се односите према мени“. Громико је од изненађења чак почео да се правда и да објашњава да се ситуација сувише брзо мењала и да ни они сами нису знали шта ће сутра да се деси. Тито је затим, спуштајући тен-

10 РГАНИ, Ф. 5, Оп. 61, Д. 338, Л. 162, Обстановка в Югославии на 1. 7. 1969.

11 Document 232, Memorandum for the President's File, October, 28. 1971, *Foreign Relations of the United States (FRUS)*, 1969–1976, Volume XXIX, Eastern Europe, Eastern Mediterranean, 1969–1972, Yugoslavia, datum pristupa 6. 6. 2019, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v29/d232>

12 Борис Сергејевич Новоселъцев, „Советско-югославские отношения в конце 1968–1969 году“, *Славяноведение* 3/2018, 4351.

зију, указао на то да не вреди драматизовати догађаје: „Штампу смо умирили. Нека то питање решавају Чеси и Словаци, а ми не можемо да будемо већи Чеси од Чеха.“¹³ У заједничко саопштење о резултатима посете унесен је део у коме се указује на Београдску декларацију (из 1955) и Московску изјаву (из 1965. године)¹⁴ – документа у којима су принципи суверенитета, равноправности и немешања у унутрашње ствари других држава проглашени за основу совјетско-југословенских односа.

Почетком 70-их година Југославија је, с једне стране, успела да ојача свој међународни положај. Она се вратила политици балансирања између велесила (коју је 1967, после Шестодневног рата на Блиском истоку, практично одбацила у корист развоја сарадње са земљама социјалистичког лагера)¹⁵ и политици ослонаца на Покрет несврстаних. Односе са Кином је побољшавала и развијала је сарадњу са западноевропским државама по питању безбедности и трговине. Највећи значај имале су посета америчког председника Никсона Југославији (30. септембра – 2. октобра 1970) и узвратна посета Јосипа Броза Тита Америци (27. октобра – 2. новембра 1971), током које су две стране потписале такозвану Вашингтонску декларацију у којој су утврђени основни принципи југословенско-америчке сарадње.¹⁶ Одржана је конференција ванблоковских држава у Лусаки, после које је, по оцени српског историчара Драгана Богетића, почео „златни век“ Покрета несврстаних.¹⁷ На тај начин Југославија је ојачала свој положај у односу на СССР, што јој је омогућило да одлучније спроводи своју политичку линију.

С друге стране, на спољну политику Југославије и односе са СССР-ом значајно је утицала унутрашњополитичка и међунационална криза у земљи крајем 60-их и почетком 70-их година. Узроци те кризе лежали су у различитим сферама живота југословенског друштва. Ту се радило и о неуспеху економске реформе из 1965. го-

13 *Југославија–СССР. Сусрети и разговори на највишем нивоу руководилица Југославије и СССР. 1965–1980*, ур. Миладин Милошевић, Владимир П. Тарасов, Наталија Г. Томилина, (Београд: Архив Југославије, 2016), II/374–375.

14 *Исто*, 393.

15 Борис Сергејевич Новосељцев, „Југославија и Ближњевосточни кризис 1967 г.“, *Славјане и Русија: Проблеми војне и мира на Балкану XVIII–XIX вв.*, (Москва, 2017).

16 Dragan Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi 1961–1971*, (Beograd: ISI, 2012), 321–336.

17 Bogetić, „Jugoslavija između Istoka i Zapada“, 32.

дине: раст незапослености и спољног дуга и успоравање привредног раста; друштвено незадовољство због недостатка социјалне правде и стварних слобода (слободе говора, изражавања, учествовања у политичком животу земље итд.); протест против бирократизације и такозване црвене буржоазије, као и протест против партијских парола, девалвираних у очима друштва пошто су изгубиле своје основно значење. Све то се нарочито испољило у студентским протестима у Београду, у лето 1968. године.¹⁸ Узроци политичке кризе лежали су у фетишизацији самоуправних начела, што је водило осамостаљењу југословенских република и уставним променама из 1967, 1968. и 1971.¹⁹

Тенденције ка децентрализацији, које су превладале у државном и партијском руководству, биле су у вези с нарастањем национализма и заоштравањем међуетничких трвења унутар југословенских република. Косовски Албанци су се активирали 1968. године захтевајући статус и права републике за аутономну покрајину, а најрадикалнији међу њима – одвајање од Југославије и уједињење с Албанијом. Одржане су демонстрације праћене сукобима с полицијом. Оштрину ситуације илуструје извештај совјетске амбасаде о митингу Албанаца у Приштини, у јануару 1969, који је одржан под паролем: „Ваша историја, наша територија“.²⁰

Сукоб националног и југословенског, као и нејединство по питању економског планирања, инвестиција и расподеле дохотка,²¹ заоштравао се због историјски условљене диспропорције у степену развоја различитих региона државе. Тако је у Словенији 1969. године отворена расправа о финансирању изградње путева (из репу-

18 Boris Kanzleiter, Krunoslav Stojaković, „1968. u Jugoslaviji – Studentski protest između Istoka i Zapada“, 1968 – четрдесет година после, зборник радова, ур. др Радмила Радић, (Београд: ИНИС, 2008), 453–480; Момчило Митровић, „Студентске демонстрације у Београду 1968. године“, 1968 – четрдесет година после, 481–492.

19 Елена Гуськова, „Югославская федерация в 1960-е годы. Борьба двух тенденций“, *Югославия в XX веке: Очерки политической истории*, отв. ред. К. В. Никифоров, (Москва: Индрик, 2011), 713–714.

20 РГАНИ, Ф. 5, Оп. 58, Д. 348, Л. 44, Запись беседы с III секретарем советской референтуры ГСИСД СФРЮ Б. Миличем, 22. 1. 1969.

21 Љубодраг Димић, „Година 1968 – исходште нове југословенске спољнополитичке оријентације“, 1968 – четрдесет година после, 342.

бличког или федералног буџета). Расправа је довела до тога да су се чак чули позиви да Словенија изађе из СФРЈ.²²

Ипак, најгласнији, најмасовнији и најопаснији за будућност федерације били су догађаји везани за Хрватско пролеће или Маспок (масовни покрет).²³ Током 1970. и 1971. целу Хрватску захватио је талас митинга и демонстрација. Њихови учесници су износили различите захетве – од очувања самобитности хрватског језика и културе све до издвајања републике из састава СФРЈ и образовања независне државе. Активну улогу у покрету имала су научна и уметничка удружења (Матица хрватска, Друштво књижевника Хрватске), студенти Загребачког универзитета, чак и неки руководиоци Савеза комуниста Хрватске (СКХ) (Мико Трипало, Савка Дабчевић-Кучар). Маспок је своју кулминацију достигао у новембру и децембру 1971, када су студенти организовали велики штрајк у Загребу. То је принудило савезно руководство и Тита лично да се умеша у догађаје. Наређено је да се ухапсе организатори и да се смени руководство СКХ.²⁴ У хрватским партијским и државним органима спроведена је чистка кадрова.

Следећу у низу нормализација односа с СССР-ом, која је уследила после посете Громика Београду, ускоро је заменило време стагнације. Припреме за посету америчког председника Никсона Југославији и организацију конференције несврстаних у Лусаки, СССР је видео као нови доказ да СФРЈ наставља са својим принципијелним курсом лавирања међу велесилама, што је значило да су изгледи за зближавање са једном од њих од самог почетка ограничени. У разговору са замеником председника Савезне скупштине Југославије Густавом Влаховом 7. октобра 1969. у Берлину, совјетски лидер Брежњев је исказао спремност да се састане и води преговоре с Титом. Југословенски лидер му је 7. децембра упутио писмо с позивом да посети Југославију.²⁵ Ипак, посета током 1970. године није реализована.

И мада су се две стране, у настојању да успоставе дијалог, споразумеле да се не задржавају на спорним питањима,²⁶ нико није по-

22 РГАНИ, Ф. 5, Оп. 58, Д. 348, Л. 243, О межреспубликанских и межнациональных отношениях в Югославии на нынешнем этапе осуществления экономической и общественной реформы.

23 Руднева Ирина Владимировна, *Хрватское национальное движение: конец 1960-х – начало 1970-х гг.*, (Москва: Институт славяноведения РАН, 2014).

24 Александр Пивоваренко, *Хорватия: история, политика, идеология. Конец XX – начало XXI века*, (Москва: Нестор-История, 2018), 52–54.

25 *Југославија–СССР*, II/401.

26 *Исто*, II/367.

рицао да постоје озбиљна политичка и идеолошка неслагања. Свака страна је остала при свом мишљењу: једни су догађаје у Чехословачкој из 1968. године називали интервенцијом и великом штетом за ствар социјализма, други – међународном акцијом помоћи „здравим снагама“ у земљи. Једни су зазирали од примене доктрине „ограниченог суверенитета“ према Југославији, други су негодовали: „Ви сте се ухватили за ту формулацију, користите је као аргумент и покушавате да је нама припишете“.²⁷ Периодично је то „примирје“, које су закључили политичари две стране, нарушавала штампа. У Југославији су износили тезу о два стадијума развоја социјализма: етатистичко-бирокуратском и самоуправљачком, а совјетски медији су критиковали југословенски економски модел, систем радничког самоуправљања и слабљење улоге партије у држави, избегавајући једино оптужбе за ревизионизам. Поред тога, критици је била подвргнута и доктрина несврставања, која није правила разлику између социјалистичких и империјалистичких држава већ је једино супротстављала блоковску и ванблоковску политику.²⁸ Није чудно што су недобронамерне публикације у новинама и часописима постале питање које се, на велико незадовољство обе стране, постављало на свим совјетско-југословенским преговорима. Совјетски руководиоци су позивали Југословене да заведу ред у својој штампи. Тако је, на пример, 16. јула 1969. у разговору са амбасадором Југославије у СССР-у Добривојем Видићем, донекле раздражени Брежњев приметио: „Штампа је дужна да служи интересима своје партије, своје класе, своје државе, а не да заузима неке посебне позиције“.²⁹ Тито и други југословенски лидери су на сличне замерке обично одговарали да је у Југославији социјалистички систем слободан и демократски, да постоји слобода говора и слобода штампе и да због тога не би требало драматизовати појаву одређених чланака и извучити далекосежне закључке.³⁰

Нови-стари југословенски амбасадор у СССР-у Вељко Мићуновић је био уздржано примљен код совјетског руководства. Довољно је да се каже да је по доласку у совјетску престоницу, у новембру 1969, регуларно затражио пријем код Брежњева, а да је на састанак позван тек у фебруару 1971. године. Југословенски дипломата је сам објашњавао да је то зато што му нису заборавили добре од-

27 Исто, II/363.

28 РГАНИ, Ф. 5, Оп. 61, Д. 338, Л. 162, Обстановка в Югославии на 1. 7. 1969 г.

29 Југославија–СССР, II/362.

30 Исто, II/370.

носе с претходним совјетским лидером Н. С. Хрушчовом и због његових критичких иступа у вези са интервенцијом у Чехословачкој.³¹ Уз то, Мићуновић је тешко могао да се назове великим поборником даљег зближавања са Совјетским Савезом. Његови извештаји из Москве били су пуни скепсе у односу на могућност развоја равноправне сарадње две стране. Тако је у аналитичком материјалу о посети председника СИБ-а Митје Рибичича СССР-у (јул 1970. године) истицао да се током преговора А. Н. Косигин³² држао доктрине „ограниченог суверенитета“; такође је тврдио да је економска сарадња две земље условљена развојем политичких односа и да Совјетски Савез иступа са позиције јачег, старијег партнера.³³

Чињеница да је Москва користила економске механизме за вршење притиска не би могла да се оспори. Тако су, на пример, сумње совјетског руководства у своје југословенске партнере исказане кроз одлагање закључења трговинског споразума за 1970. годину.³⁴ На трговинским преговорима у октобру 1970. Југославији је отказана испорука одређене робе, између осталог антрацита у количинама од 150-180 хиљада тона годишње.³⁵ У исто време, Београд није делио Мићуновићев песимизам у погледу будућег развоја односа са СССР-ом. С обзиром на особен положај у коме се нашао југословенски амбасадор, контакти између две стране су се развијали другим каналима. Велику активност развио је совјетски амбасадор у Београду Иван Александрович Бенедиктов.³⁶ У мају 1970. у посети Москви био је савезни секретар за народну одбрану Никола Љубичић. У октобру је у Југославију допутовала делегација Врховног совјета СССР-а.³⁷ О посети Митје Рибичича било је речи раније. У поређењу са

31 Veljko Mićunović, *Moskovske godine 1969–1971*, (Beograd: Jugoslovenska revija, 1984), 65–70.

32 Алексеј Николајевич Косигин (1904–1980), совјетски државни и партијски функционер; члан Президијума, Политбироа ЦК КПСС-а (1960–1980); председник Савета министара СССР-а (1964–1980).

33 АЈ, КПР, I-5-б/99-23, Оцене о посети председника СИБ-а Митје Рибичича СССР-у 6. 7. 1970.

34 Ђоко Трипковић, *Jugoslavija–SSSR. 1956–1971*, (Beograd: ISI, 2012), 269.

35 *Југославија–СССР*, II/415–416.

36 Иван Александрович Бенедиктов (1902–1983), совјетски државни функционер, дипломата; од 1938. до 1957. на руководећим положајима у области пољопривреде СССР-а; амбасадор у Индији (1953. и 1959–1967); амбасадор у Југославији (1967–1971).

37 Трипковић, *Jugoslavija–SSSR*, 272.

претходном годином, могло је да се констатује обнављање међупартијских веза две стране.

Брежњев је 4. фебруара 1971. коначно примио Мићуновића и, пошто је констатовао да је дошло до одређеног побољшања међусобних односа, напоменуо је да је основа за развој совјетско-југословенске сарадње постављена десет година раније, као резултат његовог пута у Југославију (крајем септембра 1962). Совјетски лидер је затим почео да говори о могућој новој посети, уместо оне која није остварена 1970. године. Мићуновић је пожурио да га увери у то да би „пре посете Америци, Тито хтео да се сретне с Вама“. Брежњев је, ипак, изразио сумњу у то да ће имати времена пре предстојећег (XXIV) партијског конгреса.³⁸ Разговор на ту тему настављен је крајем фебруара, у време посете Мирка Тепавца Москви, и Брежњев је тада обећао да ће доћи у Београд после конгреса.³⁹

Наведена одлука совјетског руководиоца није била везана само за његову жељу да политички уравнотежи посету Никсона Југославији и припреману посету Тита Америци. По свему судећи, Брежњев је одлучио да преузме улогу измиритеља. Он је у растућој економској и међунационалној кризи у СФРЈ видео повољну ситуацију за јачање совјетских позиција, или чак могућност да се избори за дугорочну преоријентацију Југославије на социјалистички лагер.⁴⁰ У време својих опроштајних сусрета са Едвардом Кардељем и Титом (крајем јануара 1971),⁴¹ одлазећи совјетски амбасадор Бенедиктов нарочито се интересовао за питања односа између развијених и мање развијених југословенских република, припрема за уставне реформе и раста националистичких тенденција у земљи.

У време Пленума ЦК СКЈ на Брионима посвећеног ситуацији у Хрватској, Брежњев је 29. или 30. априла (у изворима се наводе различите информације) позвао телефоном Тита и, пошто је исказао своју забринутост због настале ситуације, понудио је совјетску помоћ „за спасавање социјализма у земљи“. Тито је чврсто уверавао совјетског

38 *Југославија–СССР*, II/409–414. - Југословенску делегацију на конгресу предводио је члан Извршног већа Председништва СКЈ, М. Тодоровић.

39 *Исто*, 426. - На крају, Тито је посетио Америку од 27. октобра до 2. новембра 1972, односно после разговора с Брежњевом у Београду.

40 Сличну тачку гледишта имали су и југословенски аналитичари, који су кризу у Југославији назвали „историјском шансом“ за СССР. АЈ, КПР, I-5-6/99-26, Информација.

41 Tripković, *Jugoslavija–SSSR*, 274–275.

генералног секретара да је стање под контролом и још једном га је позвао да дође и да се лично упозна са ситуацијом.⁴²

По сведочењу Вељка Мићуновића, у Москви су том питању дали толики значај да су у очекивању резултата Пленума СКЈ и наведеног телефонског разговора окупили Политбиро.⁴³ Совјетски генерални секретар је рекао југословенском амбасадору да је на седници од 10. августа 1971. информисао другове из Политбироа о одржаном телефонском разговору. Истина, он се није изрекао да је то био основни циљ заседања. Осим тога, Брежњев је опет изнео свој став о међунационалним односима у Југославији: „Размирице међу републикама су страшна и опасна ствар [...] Ваш пут је ваша унутрашња ствар. Али, очигледно постоје одређени недостаци.“ По свему судећи, он је имао у виду незапосленост, економску емиграцију и одсуство монопола државе у спољној трговини. Брежњев је, поред тога, изразио жељу да Југославија поново учествује у консултативним саветовањима комунистичких партија и напоменуо да је 1967. године, у вези с кризом на Блиском истоку, све било добро схваћено: „све се одмах променило, нико није спомињао ‘ревизионистичку’ политику“.⁴⁴

Москва је, очигледно, покушавала да искористи ситуацију у Југославији за јачање својих позиција. Али, и Београд се користио совјетским притиском. Тито је 4. јула, на седници ЦК СК Хрватске, позвао на јединство истичући да је земља изложена реалној опасности од СССР-а. Као доказ, навео је помињани телефонски позив Брежњева.⁴⁵ Југословени нису имали формалних гаранција да их СССР не сматра делом „социјалистичке заједнице“ и да се, у складу с тим, на њих не односи доктрина „ограниченог суверенитета“. Због тога је Брежњевљева понуда да „пружи помоћ“ партији и влади Југославије наводила на поређење с интервенцијом земаља Варшавског уговора у Чехословачкој 1968. године. Совјетска претња, без обзира на то колико је била реална у том тренутку, постала је озбиљан Титов ар-

42 С. А. Романенко, „Хорватская весна‘ и советско-югославские отношения на рубеже 1960–1970-х годов“, *Славяноведение* 3/2008, 60–75.

43 Мићуновић, *Moskovske godine*, 140.

44 *Југославија–СССР*, II/436–438.

45 Document 229, Intelligence Information Cable, 2 August 1971, *FRUS*, 1969–1976, Volume XXIX, Eastern Europe, Eastern Mediterranean, 1969–1972, *Jugoslavija*, datum pristupa 6. 6. 2019, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-1976v29/d310>; Tripković, *Jugoslavija–SSSR*, 272.

гумент у борби за јединство СКЈ против „хрватских националиста“ (1971), „српских либерала“ и „словеначких технократа“ (1972).⁴⁶

Међунационална криза у Југославији још је више актуализовала питање будућности савезне државе после Титове смрти. Сценарио распада јединствене државе сматран је потпуно реалним. У таквим околностима САД је показао свој интерес за Хрватску⁴⁷ и Словенију. Чуле су се и гласине о прећутном споразуму између велесила по коме су Американци инвестирали у западне југословенске републике а Совјетски Савез у источне.⁴⁸

Од 22. до 25. септембра 1971. године Брежњев је био у посети Југославији. По сопственом признању, циљ ове посете је био да „уклони оно што компликује наше односе“.⁴⁹ У здравици на пријему у Београду, 22. септембра, рекао је да „постоје различите снаге којима није страно да постављају препреке таквом развоју догађаја, које настоје да распирују свакаква неслагања и покушавају да на било који начин забију клин међу нама“.⁵⁰ Тиме је опет испољена тенденција да се у југословенском руководству траже различите групе и „антисоцијалистичке снаге“ на неким „одговорним положајима“.⁵¹

Као спорно питање, већ традиционално, Брежњев је навео писање југословенске штампе. Он је, слободно цитиравши В. И. Лењина: „Штампа је оружје партије, а не оружје репортера“⁵² (други део фразе Брежњев је, по свему судећи, сам додао), позвао Југословене да користе то оружје као свој пиштољ. По мишљењу совјетског генералног секретара, један од разлога за кварење међусобних односа „припада сфери идеологије, што је повезано са штампом, пропагандом и целим низом других фактора помоћу којих најлакше може да се утиче на ум радника, службеника, на јавно мњење, мњење трудбе-

46 Гуськова, *Югославская федерация в 1960-е годы*, 720–730.

47 Тако је у време посете Никсона Југославији 1970. године, амерички председник настојао да посети Загреб. У наступу пред становницима града он је на српскохрватском језику рекао: „Живела Хрватска!“ Војислав Павловић, „Идеолошки корени Титове спољне политике. Југославија као део совјетске интересне сфере“, *Два века модерне српске дипломатије*, (Београд: Балканолошки институт САНУ, Институт за европске студије, 2013), 223–264.

48 Vogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi*, 306.

49 *Встречи и переговори на высшем уровне*, II/352.

50 *Југославија–СССР*, II/448.

51 *Исто*, 398–399.

52 По свему судећи, у питању је чланак В. И. Ленина „С чего начать“, објављен у мају 1901. године у броју 4 листа *Искра*.

ника Југославије“.⁵³ Брежњев је одбацио замерку везану за подршку активностима југословенске „информбироовске“ емиграције у СС-СР-у, на шта је посебно указао Тито у писму од 31. јула 1971.⁵⁴ „Ми немамо никакве везе с њима. Можда се они међусобно и састају и иду један другом на рођендане. Ђаво би их знао“.⁵⁵ Совјетски руководи-лац је био посебно емоционалан када је на заједничким преговори-ма и током разговора у четири ока с Титом било речи о томе да у Ју-гославији расте узнемиреност због могућег уласка совјетске војске у земљу. Брежњев је ударао песницом по столу и само што са сузама у очима није тврдио да би пре жртвовао своју породицу, себе и све што му је драго него да дозволи да се тако нешто деси.⁵⁶

По мишљењу југословенских аналитичара, совјетска страна је, имајући у виду Хрватско пролеће, вероватно очекивала већу спрем-ност својих партнера на компромисе и уступке.⁵⁷ Тако је, на пример, Брежњев безуспешно предлагао да се оснује совјетско-југословен-ско друштво пријатељства, указујући на то да слична друштва по-стоје у 50 земаља.⁵⁸

Тешко су напредовали преговори о закључном коминикеу.⁵⁹ Било је одлучено да основа буде совјетски текст у који су Југослове-ни унели измене. Међутим, то је изазвало велико незадовољство. Брежњев 23. септембра није стигао да доручкује јер је читао исправ-ке и на преговоре је дошао лоше расположен. Југословенска страна је одбијала да унесе у коминике поставке о координацији и усагла-шеном деловању у спољној политици и о јединству социјалистичких земаља.⁶⁰ Резултат је био компромисни документ у коме је указано и на принципе пролетерског интернационализма, али и на Београдску (1955) и Московску (1956) декларацију и на заједничку совјетско-ју-гословенску изјаву (1965. године), односно на документа у којима се истицало поштовање суверенитета, целовитости, независности и равноправности две државе, поштовање принципа немешања у уну-

53 *Југославија–СССР*, II/456.

54 *Исто*, 430.

55 *Исто*, 454.

56 *Трипковић, Југославија–СССР*, 282.

57 *Встречи и преговори на вишем уровне*, II/357.

58 *Југославија–СССР*, II/458.

59 *Правда*, 26. септембар 1971.

60 *Встречи и преговори на вишем уровне*, II/333–334, 356.

трашње ствари, признање различитих форми друштвеног развоја и изградње социјализма.⁶¹

Путовање, на које је Брежњев гледао као на посету помирења (иако су обе стране истицале да нема никаквог сукоба већ само „вештачких препрека“ које су настале због делатности неименованих „противника развоја совјетско-југословенског пријатељства“),⁶² може се оценити као успешно. У Југославији су били задовољни због тога што се у закључном коминикеу указивало на Београдску и Московску декларацију и због емоционалних уверавања совјетског руководиоца да никаква опасност не прети земљи. Доказ да су и у СССР-у били задовољни резултатима преговора био је развој економске сарадње. Од 2. до 10. децембра 1971. у Југославији је боравио заменик председника владе СССР-а Н. К. Бајбаков.⁶³ Циљ његове посете био је, како је сам рекао: „да дâ свој допринос недавним преговорима Тита и Брежњева“.⁶⁴ Резултат је био потписивање споразума о допунским испорукама Југославији совјетске робе у вредности од 580 милиона долара у периоду од 1972. до 1975. године.⁶⁵ На крају, совјетско-југословенска трговинска размена која је у 1972. износила приближно 434 милиона долара, у 1973. премашила је износ од 700 милиона долара.⁶⁶

Политика лавирања између велесила подразумевала је да је југословенски председник дужан – после посете Америци и као одговор на долазак Брежњева у Београд – да посети СССР, где је последњи пут био још 1968. године, пре избијања сукоба. Побољшање совјетско-југословенских односа и општа атмосфера попуштања међународне затегнутости створила је веома повољне услове за то. Због тога је од 5. до 10. јуна 1972. Тито био у званичној посети совјетској престоници.

Југословенској делегацији, у чијем саставу је била и Титова супруга Јованка Броз, пружен је веома топао пријем. Совјетска служба протокола је све организовала на највишем нивоу а медији су веома опширно извештавали о посети. Две стране су одржале два пленарна састанка (6. и 9. јуна), као и низ преговора у двостраном формату (Ј.

61 АЈ, ЦК СКЈ, 507/IX, 119/1–56, Декларација влада СССР и ФНРЈ.

62 *Встречи и преговори на вишем уровне*, II/352.

63 Николај Константинович Бајбаков (1911–2008), совјетски државни функционер; заменик председника Савета министара СССР-а; председник Госплана СССР-а (1965–1985. године).

64 *Встречи и преговори на вишем уровне*, II/369.

65 *Исто*, II/377.

66 Tripković, *Jugoslavija–SSSR*, 288.

Б. Тито – Л. И. Брежњев, М. Тепавац – А. А. Громико, заменик председника Савезног извршног већа Јаков Сиротковић – Н. К. Бајбаков).⁶⁷ На свечаности у Јекатаринској сали Великог кремаљског дворца, Титу је 5. јуна био уручен орден Лењина. Чланови делегације су 7. и 8. јуна путовали у Ригу, а 9. јуна, по повратку у Москву, обишли су Фабрику кугличних лежајева, у којој је одржан митинг совјетско-југословенског пријатељства.⁶⁸

На преговорима Брежњев је, као домаћин, први узео реч. Најпре је говорио о питањима спровођења у живот одлука XXIV конгреса КПСС-а, кратко се осврнуо на успехе совјетске економије и брзо је прешао на спољнополитичку проблематику указавши на два основна правца деловања партије. Традиционално, први правац деловања био је јачање пријатељства и сарадње, учвршћивање јединства и развој братских односа са социјалистичким земљама. Други правац – борба за мир и мирну коегзистенцију – био је део совјетске политике попуштања међународне затегнутости, утврђене на претходном конгресу. У вези с тим, Брежњев се нарочито задржао на потписивању уговора о разграничењу између СССР-а, Пољске и Савезне Републике Немачке, посети америчког председника Никсона Москви, одржаној неколико дана пре Титовог доласка, и успоставању добросуседских односа с Француском.⁶⁹ На тај начин преговори с Југословенима уклапали су се у шири контекст активизације совјетске спољне политике у смеру попуштања међународне затегнутости.

Брежњев се затим осврнуо на међусобне односе и приметио је да су се „они поправили и да су сада добри“. С тим у вези, посебно је указао на значај своје посете Београду у јесен 1971. године, рекао је да је циљ переговора био да се разјасни „шта смета нашем пријатељству“ и ту је одмах дао одговор на своје реторичко питање – југословенска штампа и њене тврдње да се „Совјетски Савез наводно спрема да нападне Југославију“. „Такве клевете могу да се трпе, али не бесконачно – упозорио је Брежњев – не сме ником да се дозволи да руши наше пријатељство“.⁷⁰

Совјетски генерални секретар ипак ни тада није допустио да се дискусија распламса и потврдио је да није планирано да се на пре-

67 *Встречи и переговоры на высшем уровне*, II/403.

68 РГАНИ, Ф. 80, Оп. 1, Д. 929, Л. 86–91, Программа официального визита в СССР Президента СФРЮ, Председателя СКЮ И. Тито с супругой 5–10 июня 1972 г.

69 *Встречи и переговоры на высшем уровне*, II/388–389.

70 *Исто*, II/390.

говорима отварају спорна питања. Циљ сусрета био је да „доприне-се даљем развоју и јачању сарадње између наших партија и земаља“. Међутим, Брежњев није издржао и 9. јуна се ипак вратио чланцима у југословенској штампи о Коминформу и објављеним радовима Л. Д. Троцког.⁷¹

Друга тема која је стално израњала током разговора били су предлози Москве да се оснује друштво совјетско-југословенског пријатељства. Те предлоге Београд је редовно одбацивао јер је још од времена сукоба 1948. године сматрао да су сличне организације симбол потчињавања и ограничавања националног суверенитета. Том приликом Југословенима је било предложено да се одржи недеља совјетско-југословенског пријатељства, али они су и тај предлог одбили.⁷²

У време припрема за Конференцију о европској безбедности и сарадњи (КЕБС) најважнији аспект сарадње био је спољнополитички, а ту су две стране традиционално биле сагласне у својим оценама. Тито је током преговора потврдио да по питањима спољне политике (Вијетнам, Блиски исток, КЕБС) „немамо неслагања са Совјетским Савезом“. Обе стране су се изјасниле за чешће одржавње сусрета и консултација. Југословени су тај став образлагали потребом да се „отворено разговара о свим питањима, да не долазимо у ситуацију да сваке две-три године разговарамо тоном који је далеко од нормалног“. Совјетска страна је имала у виду већу координацију спољнополитичких активности и предлагала је да се у закључни коминике унесе теза о „борби за јединство и чврстину светског комунистичког покрета“.⁷³ Наведени предлог југословенска страна је одбила, што је Брежњев мирно примио: у Москви нису хтели да пређу границу која би могла да доведе у питање успех посете.

Тито није могао да заобиђе национално питање. Он је рекао да су „у процесу децентрализације који се спроводи у Југославији неки мислили да децентрализују и партију“. „Ми смо били принуђени да се озбиљно позабавимо тим питањем“, наставио је југословенски лидер. „Избацили смо из партије националисте, најистакнутије међу њима смо ухапсили, неким ћемо и да судимо“. Титов најважнији задатак био је да убеди саговорнике да потпуно контролише ситуацију и да не прети никакво погоршање ситуације. Због тога је, иако при-

71 РГАНИ, Ф. 80, Оп. 1, Д. 929, Л. 86–91, Програма официјалног визита в СССР Президента СФРЈ, Председателя СКЈ и Тито с супругой 5–10 июня 1972 г.

72 *Встречи и переговоры на высшем уровне*, II/406.

73 *Исто*, 395, 406.

знајући да је „дух национализма и даље присутан“, наставио: „Ми постепено, без драматизације, заводимо ред“.⁷⁴

Аналитичари југословенског секретаријата иностраних послова посету су оценили као „веома успешну“. Они су уочили „значајно већу еластичност совјетске стране и њену већу спремност да прихвати реалне разлике у спољној и унутрашњој политици две стране“. Становиште совјетског руководства изнео је Брежњев када је пред крај преговора шаљиво приметио: „Чињеница да пред нама сад нема великих регистратора с папирима говори о томе да наши преговори иду добро“.⁷⁵

Резиме

Односи између СССР-а и Југославије крајем 60-их и почетком 70-их година били су посебан случај опште тенденције развоја међусобних односа у послератно доба, која, по сликовитим речима Леа Матеса, подсећа на играчку јо-јо. У овом периоду наступила је нова фаза нормализације односа и разјашњења позиција Москве и Београда после трећег у низу совјетско-југословенског сукоба, везаног за интервенцију снага Варшавског уговора у Чехословачкој у августу 1968. године.

Свака од две стране имала је своје разлоге због којих је настојала да се у међусобним односима нађе заједнички језик. За југословенску страну то је, у условима међунационалне кризе на прелазу из 60-их у 70-те и у време када се уобличавала такозвана доктрина Брежњева, пре свега било питање националне безбедности. Поред тога, она је била узнемирена због могућег раскидања раније закључених трговинских и кредитних споразума и прекида војне сарадње, због супротстављања иницијативи за организацију наредне конференције несврстаних земаља и полемике која је поново избила с Бугарском око македонског питања. За Москву је најважнији циљ био да ојача свој положај у комунистичком покрету, уздрман после Прашког пролећа. Истовремено јој је била потребна стабилизација односа са Западом у оквирима политике попуштања међународне затегнутости. Совјетско руководство такође је било узнемирено због претње прерастања сукоба с Кином у отворени рат, због могућег ширења ки-

74 Исто, 394.

75 Исто, 401, 414–415.

неског утицаја на Балкану и стварања неформалног савеза НР Кине, Албаније, Румуније и Југославије. Изгледи за стварање такве коалиције нису били велики, али приметно је било отопљавање односа између Београда и Пекинга.

Да би „испитале терен“ за нормализацију односа, две стране су прибегле више пута опробаним методама – преписци и преговорима на нивоу дипломата средњег ранга. Постигнути резултати су, такође по традицији, били учвршћени током посете високог партијско-државног функционера: од 2. до 6. септембра 1969. у Југославији је боравио Андреј Громико. Даље су партијско-државни руководиоци прибегли личној дипломатији. Од 22. до 25. септембра 1971. у посети Југославији био је Л. И. Брежњев, а од 5. до 10. јуна 1972. одржана је званична посета Тита совјетској престоници. За обе стране то је имало још већи значај због посете Никсона Југославији (1970) и узвратне посете Јосипа Броза Тита Америци (1971. године).

У настојању да успоставе дијалог, две стране су, на уобичајен начин, избегавале спорна питања, иако нико није порицао да постоје политичка и идеолошка размимоилажења. Међутим, за политичаре у Београду и Москви је, као и увек, било сасвим довољно да се изборе за привид сагласности.

Sources and Literature

- Arhiv Jugoslavije: Kabinet Predsednika Republike; CK SKJ.
- Rossijskij gosudarstvennyj arxiv novejshej istorii.
- Bogetić, Dragan. *Jugoslovensko-američki odnosi 1961–1971*. Beograd: ISI, 2012.
- Bogetić, Dragan. „Jugoslavija između Istoka i Zapada“. *Jugoslavija u hladnom ratu: prilozi istraživanjima*, zbornik radova, ur. Aleksandar Životić, 13–36. Beograd: INIS, 2010. (cyrillic)
- *Vstrechi i peregovory na vysshem urovne rukovoditelej SSSR i Jugoslavii v 1946–1980 gg.* Moskva: Mezhdunarodnyj fond „Demokratiya“, 2017. (cyrillic)
- Dimić, Ljubodrag. „Godina 1968 – ishodište nove jugoslovenske spoljnopolitičke orientacije“. *1968 – četrdeset godina posle*, zbornik radova, ur. Radmila Radić. Beograd: INIS, 2008. (cyrillic)
- Document 232, Memorandum for the President’s File, October, 28. 1971. *Foreign Relations of the United States, 1969–1976, Volume XXIX, Eastern Europe, Eastern Mediterranean, 1969–1972, Yugoslavia*. Datum pristupa 6. 6. 2019. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v29/>

- Guskova, Elena. „Yugoslavskaya federaciya v 1960-e gody. Borba dvuh tendencij“. *Yugoslaviya v XX veke: Ocherki politicheskoy istorii*, otv. red. K. V. Nikiforov. Moskva: Indrik, 2011. (cyrillic)
- *Jugoslavija–SSSR. Susreti i razgovori na najvišem nivou rukovodilaca Jugoslavije i SSSR. 1965–1980*, ur. Miladin Milošević, Vladimir P. Tarasov, Natalija G. Tomilina. Beograd: Arhiv Jugoslavije, 2016. (cyrillic)
- Kanzleiter, Boris, Krunoslav Stojaković. „1968. u Jugoslaviji – Studentski protest između Istoka i Zapada“. *1968 – četrdeset godina posle*, zbornik radova, ur. Radmila Radić, 453–480. Beograd: INIS, 2008.
- Mićunović, Veljko. *Moskovske godine 1969–1971*. Beograd: Jugoslovenska revija, 1984.
- Mitrović, Momčilo. „Studentske demonstracije u Beogradu 1968. godine“. *1968 – četrdeset godina posle*, zbornik radova, ur. Radmila Radić, 481–492. Beograd: INIS, 2008. (cyrillic)
- Novoselcev, Boris Sergejevich. *Vneshnyaya politika Yugoslavii (1961–1968 gody)*. Moskva: Institut slavyanovedeniya RAN, 2015. (cyrillic)
- Novoselcev, Boris Sergejevich. „Sovetsko-yugoslavskie otnosheniya v konce 1968–1969 godu“. *Slavyanovedenie* 3/2018, 43–51. (cyrillic)
- Novoselcev, Boris Sergejevich. „Yugoslaviya i Blizhn vostochnyj krizis 1967 g.“. *Slavyane i Rossiya: Problemy vojny i mira na Balkanah XVIII–XIX vv.* Moskva, 2017. (cyrillic)
- Pivovarenko, Aleksandr. *Horvatiya: istoriya, politika, ideologiya. Konec XX – nachalo XXI veka*. Moskva: Nestor-Istoriya, 2018. (cyrillic)
- Romanenko, S. A. „’Horvatskaya vesna’ i sovetsko-yugoslavskie otnosheniya na rubezhe 1960–1970-h godov“. *Slavyanovedenie* 3/2008, 60–75. (cyrillic)
- Tripković, Đoko. *Jugoslavija–SSSR. 1956–1971*. Beograd: ISI, 2012.
- Ulunyan, Artem Akopovich. „*Posleprazhskij 1969-j“: sovetskie diplomatiya i razvedka v poiskah soyuznikov i protivnikov na Balkanah i v Evropejskom Sredizemnomor’e*. Moskva: Lenand, 2016. (cyrillic)
- Vladimirovna, Irina Rudneva. *Horvatskoe nacional’noe dvizhenie: konec 1960-h – nachalo 1970-h gg.* Moskva: Institut slavyanovedeniya RAN, 2014. (cyrillic)
- *XXIV sezid Kommunisticheskoy partii Sovetskogo Soyuzu 30 marta–9 aprelya 1971 g. Stenograficheskij otchet*. Moskva, 1971. (cyrillic)

Summary

Boris Sergejevič Novoseljcev

Soviet-Yugoslav relations in the late 1960s and early 1970s

ABSTRACT: Based on published and unpublished archival documents from Serbia and Russia (RGANI), the article focuses on the development of Soviet-Yugoslav relations in the period after 1968 and before Tito's visit to Moscow in the summer of 1972. The author has attempted to convey the dynamics of the development of relations between the two sides and their position in connection with the deterioration of relations after the Soviet-led intervention in Czechoslovakia (August 1968).

KEY WORDS: Foreign Policy, Diplomacy, Cold War, USSR, Josip Broz Tito, Soviet-Yugoslav Relations, L. I. Brezhnev

Relations between the USSR and Yugoslavia in the late 1960s to early 1970s were a special case of the general tendency of relations between the parties in the post-war period, reminiscent, in the figurative expression of Leo Mates, of a toy yo-yo. The period under review was the next phase of normalizing relations and clarifying the positions of Moscow and Belgrade after the third Soviet-Yugoslav conflict related to the intervention of the Warsaw Pact forces in Czechoslovakia in August of 1968.

The reasons why the parties had sought to achieve a mutual understanding were different for each of them. For Yugoslavia, this was, above all, a security issue in the context of the formation of the so-called "Brezhnev Doctrine" and the ethnic crisis in Yugoslavia at the turn of the 1960–1970s. Also of concern was the possibility of termination of previously concluded trade and credit agreements and the termination of military cooperation; opposition to initiatives aimed at organizing a regular conference of non-aligned countries and a newly erupted polemic with Bulgaria on the Macedonian issue. Moscow's most important goal was to strengthen its position in the communist movement, shaken after the Prague Spring. At the same time, there was a need to stabilize relations with the West as part of the emerging policy of easing international tension. The fears of the Soviet leadership were also caused by the threat of the emerging conflict with China developing into a full-scale war, the pos-

sibility of promoting its influence in the Balkans, and creating an informal alliance between China, Albania, Romania, and Yugoslavia there. The likelihood of such a coalition seemed dubious, but there was a thaw in relations between Belgrade and Beijing.

In order to “probe the ground” for normalizing relations, the sides resorted to tried and tested methods – correspondence and negotiations at the level of middle-rank diplomats. The achieved results were also traditionally consolidated during the visit of a major party and state figure: on September 2–6, 1969, A. A. Gromyko visited Yugoslavia. Further, the party-state leaders of the two countries resorted to personal diplomacy. From September 22 to 25, 1971, L. I. Brezhnev was on a visit to Yugoslavia, and from June 5 to 10, 1972 Tito made an official visit to the Soviet capital. This was all the more important for both sides against the background of the visit of U.S. President R. Nixon (in 1970) to the SFRY and J. Broz Tito’s return visit to the United States (in 1971).

In an effort to establish dialogue, the parties habitually tried not to dwell on controversial issues, while no one denied the existence of differences in the field of politics and ideology. However, as always, keeping up the appearance of agreement was quite enough for politicians in Belgrade and Moscow.